

**ALIMENTGA OID NIZOLARNI KO'RIB CHIQISH, ISBOTLASH VA
SUD QARORLARINI IJRO ETISHNING PROTSESSUAL MUAMMOLARI**

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССМОТРЕНИЯ
АЛИМЕНТНЫХ СПОРОВ, ДОКАЗЫВАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ
СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ**

**PROCEDURAL PROBLEMS OF ADJUDICATING MAINTENANCE
DISPUTES, PROOF AND ENFORCEMENT OF JUDGMENTS**

Tursunova Nargiza Axtamovna

Fuqarolik ishlari bo'yicha Mirzo Ulug'bek

tumanlararo sudi sudyasi

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya: Maqolada alimentga oid nizolarni fuqarolik sud ishlarini yuritishda ko'rib chiqish xususiyatlari, tomonlarning daromadi va mulkiy ahvolini isbotlash muammolari, bola huquqlarining protsessual kafolatlari hamda sud qarorlarini ijro etishdagi to'siqlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: aliment nizosi, sud buyrug'i, isbotlash predmeti, daromadni aniqlash, protsessual kafolatlar, darhol ijro etish, majburiy ijro, aliment qarzdorligi.

Аннотация: В статье анализируются особенности рассмотрения алиментных споров в гражданском судопроизводстве, проблемы доказывания доходов и имущественного положения сторон, процессуальные

гарантии прав ребёнка, а также препятствия при исполнении судебных решений.

Ключевые слова: алиментный спор, судебный приказ, предмет доказывания, установление дохода, процессуальные гарантии, немедленное исполнение, принудительное исполнение, алиментная задолженность.

Abstract: The article analyses the specific features of adjudicating maintenance disputes in civil proceedings, the problems of proving the parties' income and property status, the procedural guarantees of children's rights, and the obstacles to enforcing judgments.

Keywords: maintenance dispute, court order, subject of proof, establishing income, procedural guarantees, immediate execution, compulsory enforcement, maintenance arrears.

KIRISH

Aliment nizolari fuqarolik ishlari orasida eng ommaviylaridan biridir. Ularning o'ziga xosligi shundaki, sud qarori chiqarilishi bilan himoya tugamaydi — huquqning real ta'minlanishi ko'p yillar davom etadigan ijro bosqichiga bog'liq bo'ladi.

Statistika bu bog'liqlikni ochiq ko'rsatadi. So'nggi besh yilda alimentlar bo'yicha ijro hujjatlari soni 41 foizga oshib, 476 mingtaga yetgan; 2025-yilda 3,1 trln so'm aliment undirilgan, 350 mingdan ortiq to'lovchining 61 foizi esa rasmiy ish joyiga ega emas.

Demak, muammoning og'irlik markazi moddiy huquqdan protsessual va ijro sohasiga siljigan. Sud qarorining o'zi bolaning ta'minlanishini kafolatlamaydi.

Mavzuning dolzarbligi yana bir jihat bilan kuchayadi: aliment ishlari ommaviy bo'lgani uchun ulardagi har qanday protsessual nomukammallik ko'p sonli oilalarga bir vaqtda ta'sir qiladi.

Maqolaning maqsadi — aliment nizolarini ko'rib chiqishning protsessual xususiyatlarini, isbotlashdagi to'siqlarni, bola huquqlarining kafolatlarini va ijro bosqichidagi muammolarni tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda formal-yuridik, statistik va qiyosiy-huquqiy metodlar qo'llanildi.

1. ALIMENT NIZOLARINI KO'RIB CHIQISH XUSUSIYATLARI

Birinchi xususiyat — ish yuritish shaklining ikkiligi. Voyaga yetmagan bolalar uchun aliment undirish talabi, agar u otalikni belgilash yoki uchinchi shaxslarni jalb qilish bilan bog'liq bo'lmasa, buyruq tartibida ko'rilishi mumkin.

Buyruq tartibi jarayonni sezilarli tezlashtiradi, biroq qarzdorning e'tirozi bilan buyruq bekor qilinadi va talab da'vo tartibida qaytadan ko'riladi. Amaliyotda bu ikki bosqichlilik muddatlarning cho'zilishiga olib keladi.

Ikkinchi xususiyat — muqobil sudlovga taalluqlilik. Aliment undirish to'g'risidagi da'vo javobgarning yashash joyida ham, da'vogarning yashash joyida ham qo'yilishi mumkin. Bu qoida bola bilan yashayotgan tarafning holatini hisobga oladi.

Uchinchi xususiyat — davlat bojidan ozod etilish. Aliment undirish to'g'risidagi talab bilan murojaat qiluvchi shaxs davlat bojini to'lamaydi; boj javobgardan undiriladi.

To'rtinchi xususiyat — darhol ijro etish. Aliment undirish to'g'risidagi hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirishini kutmasdan ijro etiladi. Bu norma bolaning ta'minlanishidagi uzilishning oldini oladi.

Beshinchi xususiyat — vaqtinchalik ta'minot. Ish ko'rilayotgan davrda sud aliment undirish to'g'risida vaqtinchalik qaror qabul qilishi mumkin, aks holda uzoq muddatli jarayon davomida bola mablag'siz qoladi.

Oltinchi xususiyat — nizoning oilaviy konteksti. Aliment talabi ko'pincha nikohdan ajratish, bolaning yashash joyini belgilash va mol-mulkni bo'lish talablari bilan birga qo'yiladi, bu esa ishning murakkabligini oshiradi.

Yettinchi xususiyat — ishning tugamasligi. Aliment to'g'risidagi qaror qonuniy kuchga kimgach ham munosabat davom etadi: miqdorni o'zgartirish, to'lashdan ozod qilish yoki qarzdorlikni aniqlash bo'yicha yangi murojaatlar bir necha marta takrorlanishi mumkin.

Shu bois aliment nizosini bir martalik sud aktida hal etiladigan ish sifatida emas, uzoq davom etadigan protsessual munosabat sifatida qarash to'g'riroq bo'ladi.

2. ISBOTLASH: DAROMAD VA MULKIY AHVOLNI ANIQLASH

Aliment ishlarida isbotlash predmeti tor ko'rinadi, biroq amalda eng murakkab element hisoblanadi. Unga qarindoshlik aloqasi, mehnatga layoqatsizlik

va muhtojlik (tegishli hollarda), hamda tomonlarning moddiy va oilaviy ahvoli kiradi.

Birinchi to'siq — norasmiy bandlik. Qarzdorning rasmiy ish joyi bo'lmaganda ish haqi to'g'risidagi ma'lumotnoma ham bo'lmaydi, sud esa daromadni bilvosita dalillar asosida baholashga majbur bo'ladi.

Ikkinchi to'siq — daromad manbalarining tarqoqligi. Tadbirkorlik daromadi, ijara to'lovlari, dividendlar, xorijdan yuborilgan pul o'tkazmalari va raqamli platformalar orqali olinadigan daromad yagona hisobga olinmagan.

Uchinchi to'siq — ma'lumot olish tartibi. Bank, soliq va kadastr ma'lumotlari maxfiylik rejimida bo'lgani uchun ularni faqat sud so'rovi bilan olish mumkin; so'rovlarga javob berish muddatlari esa jarayonni cho'zadi.

To'rtinchi to'siq — isbot yukining taqsimlanishi. Da'vogar javobgarining daromadi to'g'risidagi dalillarga obyektiv sabablarga ko'ra ega bo'la olmaydi, biroq umumiy qoidaga ko'ra o'z talabini asoslash uning zimmasida qoladi.

Natijada isbotlash yuki rasman da'vogarda qolsa-da, kerakli axborot butunlay javobgar ixtiyorida bo'ladi. Bu holat tomonlar tengligi tamoyilining shakliy qo'llanilishi bolaning huquqiga zarar yetkazishi mumkinligini ko'rsatadi.

Bu nomutanosiblikni bartaraf etishning yo'li — sudning dalillarni talab qilish bo'yicha faol roli. Qarzdor o'z daromadi to'g'risidagi ma'lumotni taqdim etishdan bo'yin tovlagan hollarda uning turmush darajasidan kelib chiqib xulosa chiqarish amaliyoti xorij tajribasida keng qo'llanadi.

Beshinchi to'siq — mol-mulkni yashirish. Qarzdorlar mol-mulkni yaqin qarindoshlar nomiga rasmiylashtiradi; bunday bitimlarni haqiqiy emas deb topish uchun alohida da'vo talab etiladi, bu esa vaqt va xarajat sarfini oshiradi.

Oltinchi to'siq — ekspertiza xarajatlari. Otalikni belgilash bilan bog'liq ishlarda genetik ekspertiza hal qiluvchi dalil hisoblansa-da, uning narxi da'vog'ar uchun ko'pincha yiroq bo'lib qoladi va tayinlash masalasi cho'ziladi.

3. BOLA HUQUQLARINING PROTSESSUAL KAFOLATLARI

Aliment ishlarida bola formal jihatdan tomon bo'lmasa-da, huquqi himoya qilinayotgan asosiy subyektdir. Shu bois qonunchilik bir qator maxsus kafolatlarni nazarda tutadi.

Birinchi kafolat — vakillik. Bola manfaatlarini ota-ona yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar himoya qiladi; manfaatlar to'qnashganda vasiylik va homiylik organi aralashadi.

Ikkinchi kafolat — prokuror va vasiylik organining ishtiroki. Ular bolaning huquqlari buzilgan hollarda da'vo qo'zg'atishga va ish ko'rilishida qatnashishga haqli.

Uchinchi kafolat — bolaning fikrini eshitish. Oila kodeksining 68-moddasiga muvofiq bola o'z manfaatlariga taalluqli har qanday masala hal qilinayotganda fikrini ifoda etishga haqli; organlar bolaning eng ustun manfaatlaridan kelib chiqib qaror qabul qilishi kerak.

To'rtinchi kafolat — darhol ijro etish va vaqtinchalik chora. Ular himoyaning uzluksizligini ta'minlaydi.

Beshinchi kafolat — o'tgan davr uchun aliment. Qonun murojaatgacha bo'lgan muayyan davr uchun ham aliment undirishga yo'l qo'yadi, agar da'vogar undirish choralarini ko'rgani, javobgar esa to'lashdan bo'yin tovlagani aniqlansa.

Oltinchi kafolat — qarorning bola foydasiga talqin qilinishi. Miqdorni belgilashda shubhali holatlar bolaning eng ustun manfaati foydasiga hal qilinishi lozim.

Amaliy muammo shundaki, bu kafolatlar asosan yozma normalar darajasida qolmoqda. Bolaning fikrini eshitish aliment ishlarida deyarli qo'llanilmaydi, vasiylik organining ishtiroki esa ko'pincha rasmiy xulosa bilan cheklanadi.

4. SUD QARORLARINI IJRO ETISH MUAMMOLARI

Ijro bosqichi butun mexanizmning natijaviyligini belgilaydi. O'zbekistonda majburiy ijro Bosh prokuratura huzuridagi Majburiy ijro byurosi tomonidan amalga oshiriladi.

Birinchi muammo — qarzdorning to'lov qobiliyati. Aliment to'lovchilarning 61 foizi rasmiy ish joyiga ega emasligi ish haqidan ushlab qolishga asoslangan modelni ishlamas holga keltiradi.

Ikkinchi muammo — qarzdorlikni hisoblash. Ishlamagan davr uchun qarz o'rtacha oylik ish haqi asosida hisoblanadi; bu usul rasmiy jihatdan to'g'ri bo'lsa-da, real to'lov qobiliyatiga mos kelmasligi mumkin va qarzning tez o'sishiga olib keladi.

Uchinchi muammo — cheklov choralarining nomutanosibligi. Xorijga chiqish uchun besh yillik alimentni oldindan to'lash talabi qarzdorni daromad manbaidan mahrum qilib, qarzning yanada ortishiga sabab bo'lishi mumkin.

To'rtinchi muammo — javobgarlik chorasining samarasi. 2025-yilda 16 mingdan ziyod shaxs ma'muriy, 1283 nafari jinoiy javobgarlikka tortilgan; bu raqamlar qarzdorlikning kamayishiga olib kelmagan.

Beshinchi muammo — transchegaraviy ijro. Qarzdor chet elda bo'lganda ijro huquqiy yordam to'g'risidagi shartnomalarga tayanadi; O'zbekiston 1993-yilgi Minsk konvensiyasi ishtirokchisi, biroq 2007-yilgi Gaaga konvensiyasiga qo'shilmagan.

Yettinchi muammo — ijro harakatlarining uzoq davom etishi. Aliment majburiyati bir necha o'n yilga cho'zilishi mumkin, ijro ishi esa shu davr mobaynida ochiq qoladi; bu ijro organlariga tushadigan yukni doimiy ravishda oshirib boradi.

Oltinchi muammo — organlar o'rtasidagi axborot almashinuvi. Sud, majburiy ijro, soliq, bank va bojxona ma'lumotlari yagona raqamli platformada to'liq birlashtirilmagan, bu esa qarzdorning daromadi va mol-mulkini o'z vaqtida aniqlashga to'sqinlik qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Aliment nizolarida huquqiy himoyaning samarasi sud bosqichida emas, ijro bosqichida hal bo'ladi. Protsessual normalar tez qaror chiqarishni ta'minlaydi, biroq qarorning ijrosi qarzdorning rasmiy daromadiga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Ikkinchi umumiy xulosa — isbotlash bosqichining hal qiluvchi ahamiyati. Daromad va mol-mulk aniq belgilanmasa, keyingi barcha bosqichlar — miqdorni belgilash, qarzdorlikni hisoblash va undirish — taxminiy ma'lumotlarga tayanadi.

Birinchi taklif — aliment ishlari uchun isbot yukining maxsus qoidasini belgilash: qarzdor o'z daromadi va mol-mulki to'g'risidagi ma'lumotni taqdim etishi shart, taqdim etmagan taqdirda sud uning turmush darajasidan kelib chiqib xulosa chiqarishga haqli bo'lsin.

Ikkinchi taklif — sud va majburiy ijro organlariga bank, soliq, kadastr va bojxona ma'lumot bazalariga to'g'ridan to'g'ri elektron kirish huquqini berish, bu so'rov-javob muddatlarini qisqartiradi.

Uchinchi taklif — vaqtinchalik aliment undirish institutini qo'llash amaliyotini kengaytirish va uni ish qo'zg'atilgan kundan boshlab standart chora sifatida belgilash.

To'rtinchi taklif — cheklov choralarini qarzdorning to'lov qobiliyatini tiklashga yo'naltirilgan choralar bilan almashtirish: bandlik dasturlariga jalb etish, qarzni bosqichma-bosqich to'lash grafigini tasdiqlash.

Beshinchi taklif — bolaning fikrini eshitish kafolatini aliment ishlarida ham amalda qo'llash bo'yicha Oliy sud Plenumi tushuntirishini qabul qilish.

Oltinchi taklif — transchegaraviy undirishni yengillashtirish maqsadida 2007-yilgi Gaaga konvensiyasiga qo'shilish imkoniyatini o'rganish.

Yettinchi taklif — aliment ishlari bo'yicha ijro statistikasini muntazam e'lon qilib borish. Ochiq ma'lumot huquqni qo'llash amaliyotini baholash va islohot yo'nalishini asoslash uchun zarur.

Keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish — aliment to'lovlari jamg'armasi orqali davlat tomonidan oldindan to'lash va keyinchalik regress tartibida undirish modelining protsessual jihatlarini o'rganishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. 2018-yil 22-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. 1998-yil 30-aprel.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ijro ishini yuritish to'g'risida"gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2011-yil 20-iyuldagi 6-son "Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2011-yil 25-noyabrdagi 8-son "Sudlar tomonidan otalikni belgilashga oid ishlarni ko'rishda qonunchilikning qo'llanilishi to'g'risida"gi qarori.
7. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya. BMT Bosh Assambleyasi, 1989-yil 20-noyabr.

8. Fuqarolik, oilaviy va jinoiy ishlar bo'yicha huquqiy yordam va huquqiy munosabatlar to'g'risidagi konvensiya. Minsk, 1993-yil 22-yanvar.
9. Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. – The Hague, 23 November 2007.
10. Треушников М.К. Судебные доказательства. 5-е изд. – Москва: Городец, 2016.